

Југослава Г. РАКИЋ МЛАДЕНОВИЋ*
Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 27. 11. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ИСПИТИВАЊЕ ИМЕНИЧКИХ, ГЛАГОЛСКИХ И ПРИДЕВСКИХ ОБЛИКА У РЕЗУЛТАТУ МЕШАЊА РЕДАКЦИЈА У ДЕЧАНСКОМ *ПОМЕНИКУ ЖИВИХ И УМРЛИХ* ИЗ 1883. ГОДИНЕ

У раду се испитују именички, глаголски и придевски облици у резултату мешања редакција у дечанском *Поменику живих и умрлих* из 1883. године, како би се показало да ли је и у којој мери дошло до мешања редакција, потом, како је изгледао процес одбацивања старијег, предвуковског, и примања новог Вуковог језика. Стога се у резултату испитивања очекује веће мешање језичких црта.

Кључне речи: *Поменик живих и умрлих* (1883), именичке, глаголске и придевске речи, редакцијске црте, дијалекатске црте.

Споменици попут дечанског *Поменика живих и умрлих* из 1883. године представљају својеврсне регистре личних имена, у којима се налази језичко богатство као што су значајни морфолошки, фонетски и подаци у погледу правописне и граfiјске разноликости с обзиром на време настанка. По обиму и обиљу тих података, ови документи чине занимљив и значајан извор грађе за проучавање ономастикона, правописа, граfiје и уопште језика онога времена, нарочито што се, захваљујући управо подацима у тим изворима, могу сагледати антропонимски слојеви на одређеним подручјима.

Поменик је писан 1883–1907. године, има 36 листова величине 29x21 цм. Повезан је у новији повез. Писан је црним и црвеним словима која имитирају штампана слова истог времена. Поменик се данас чува у трезору Археографског одељења Народне библиотеке Србије, под сигнатуром Дечани 149. Из уводног дела Поменика сазнајемо да је 6. јула 1883. године по налогу

* jugoslava.rakic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-5732-4984>

дечанског архимандрита Рафаила, Поменик преписао учитељ пећки Лазар Николић. Он је уписао предговор на три и по стране, успоставио рубрике и уписао највећи број имена. Последња уписана година је 1907.

При испитивању језика у овом Поменику, како бисмо стекли ширу слику и бољи преглед језичке слике на морфолошком плану, од значаја су били подаци о писаном језику на Косову и Метохији седамдесетих година XIX века, из истоимене књиге аутора Милосава Вукићевића (Вукићевић 1978), где се међу испитиваним документима налазио и један који је водио Лазар Николић, писар рукописа у дечанском Поменику. Поред рада у школи у Пећи, Л. Николић је вршио и административне послове у овој општини – водио је *Протокол Црквено-школске општине у Пећи*. *Протокол* је садржао руком писане копије писама слатих конзулима који су били у Призрену, затим који су слати у Београд, митрополиту, али и на друге стране (Вукићевић 1978: 12). Његов језик у овом Поменику показује нам какав је на морфолошком плану био писани језик једног од виђенијих Срба на Косову и Метохији у последњим деценијама XIX века. Према речима Милосава Вукићевића (1978: 8), у администрацији и у школама на Косову и Метохији скоро до краја осме деценије XIX века употребљава се језик предвуковског времена, односно језик у коме има доста дијалекатских црта, као и црта црквеног језика, потом турцизама, што је разумљиво, како каже, када се узме у обзир ниво опште културе и просвећености Срба на Косову и Метохији тога времена, као и потпуна вишевековна потчињеност турској власти. Анализа овога текста потврдила је проблем на који је указала Ј. Грковић-Мејџор, а то је проблем у истраживању редакцијских споменика где се понекад у анализи не одвајају два релевантна нивоа црта: ниво норме и ниво наноса из народног језика писара/ писца, а те црте представљају одвојене предмете проучавања историје књижевног језика и историјске дијалектологије (Грковић Мејџор 2007: 430).

С обзиром на то да се у овом случају ради о документу с краја XIX и почетка XX века, у резултату испитивања очекивало се да анализа покаже, поред мешања редакцијских, али и дијалекатских црта, да ли има присуства црта Вуковог језика и у којој мери. Са ђм Вук „полази од становишта да сваки писац треба да се служи сопственим дијалектом, а истовремено као основ поставља *правила у правописању*, правила за која треба *Срби да учине једну општу скупштину*, свјестан да се језик и његова норма не могу препустити стихији” (Стојановић 2016: 56).

Током ексцерпирања грађе, за разлику од осталих дечанских споменика, испоставило се да је највећи број страница у Поменику живих и умрлих (XIX) био празан: ексцерпирано је свега око 120 имена којима је именовано око две стотине лица. Имена уписана у Поменик су у акузативу, убицајено без изузетака, што нам није било од посебног значаја за морфолошку анализу. Текст на уводним страницама био је довољан узорак за анализу именичких речи, док је знатно мањи корпус придевских и глаголских речи, стога није било могуће добити ширу слику о њиховим морфолошким особеностима, али довољно да се донесе закључак о редакцијским, архаичним

Поменик живих. Помени Господе душе раба своїх.

⁴„Општи падеж” (*casus generalis*) у призренско-тимочким говорима врши службу свих зависних падежа и јавља се без предлога када обележава функцију објекта или партитивног генитива, иначе је увек праћен предлозима (Ивић 2001: 149).

- облици са незамењеним јатом: вѣнѣти (2б), тѣлесно (3а), трпни при-
дев снабдѣнъ (3б), на вѣнѣи поменъ (5б), поред облика са замењеним,
нпр. многогрѣшнн (1а), оузѣти (3а);

Глаголски облици

Из корпуса забележених глаголских речи приказати само старије облике, карактеристичне примере у презенту, презенту са инфинитивом, инфинитиву и архаичним облицима пасива, са наставцима такође типичним за црквенословенски језик.

Забележени су облици:

- у 1. лицу јединине презента: *пѣннаемъ* (2а), *заповѣдаемъ* (2а), *запрѣщаемъ* (2б);
- у 3. лицу јединине и множине са наставком тѣ: *сѣтѣа*; *троицы еже естѣ* въ сѣдѣжытелѣ... (2а), *мошѣ почивають* (2а), *всѣмъ прочымъ нхже имена оуписана бѣдѣтъ* (2б);
- облици пасива у императиву: *да бѣде поменѣто* (3а), *да бѣде ѡтверженѣ* (3а);
- архаичне форме у комбинацији са инфинитивом и презентом такође са наставком тѣ у 3. л. јединине: *ѡтецѣ ицати заслѣжѣють*, (3а); *кой желе вѣнѣти споменѣ: живѣхъ оуписати се* (2б); *когѡ оуписати* (2б), *неподобаѣтъ прѣтѣхъ быти* (3а), *поменовати* (3а), *красти оузѣти* (3а), *творѣти* (3а);
- у футуру I: (ѣе) *казнѣнъ быти* (3а).

У оквиру реда речи, оно што се запажа, а што је подстицај такође из рускословенског, јесте форсирање глагола у финалну позицију:

- *мзѣхъ красти оузѣти койѣе прнстрасно творѣти* (3а)
- *тайѣе гневнѡ и гаростно ѡдѣ све сѣдѣю казнѣнъ быти* (3а)
- *мѣи свѣи, братство соборно потверждавамо*

Закључак

Како су славеносрпска ћирилица, коју још називају и неререформисаном или предвуковском, и морфонолошки правопис обавезни пратиоци славеносрпских текстова, анализа овога текста потврђује да, према речима Александра Милановића „не значи да нема и текстова који су уз помоћ овог графичко-ортографског споја написани народним језиком, али значи да нема славеносрпских текстова написаних вуковском ћирилицом или доследним фонолошким правописом” (Милановић 2018: 133). Анализа је показала да је језик Лазара Николића у овом поменику у првом реду рускословенски, односно показала је мешавину црта рускословенског и руског језика и дијалекатских црта (много је више примера из фонетизма: рускословенски рефлекс

вокалног р Славкеноу сербскіа (2а), хтвержденъ (3а), али и само р које налазимо у српском народном језику црквниџъ итд.).

Морфонолошки правопис је потврђен у примерима у којима нису регистроване гласовне алтернације на спојевима -бс-, -стн-, -зњ-: Славкеноу сербскіа (2а), цростно (3а), казнѣнѣ (3а), као и подпѣѣѣ (3б).

У прилог именичким, придевским и глаголским речима са јасним пореклом у рускословенском језику и са руским рефлексима говоре и други забележени облици: начланѣѣѣ (2а), прочѣѣѣѣ (2б), селенѣѣѣ (2б), число (3б) итд. Када је реч о рускословенској лексици у тексту Поменика, према речима А. Милановића и А. Маџановић (2021: 377), социолингвистичке узроке одомаћивања рускословенске лексике почетком 19. века прецизно је дефинисао Јован Скерлић у *Историји нове српске књижевности*: „Црквени и образовани људи, они који су се тада називали 'учена класа', одликовали су се што су 'славјанствовали', то јест што су се трудили да говоре књижевним рускословенским језиком, или бар мешавином између рускословенског и народног. У почетку XIX века било је већих српских места у којима су грађани, па и саме жене, 'славјанствовали'. Тај језик пустио је дубока, и доцније, када је преовладао народни језик, у данашњем књижевном језику остао је велики број рускословенских речи, нарочито апстрактних” (Скерлић 1967: 54). Утицај црквеног језика код учених људи кроз познавање рускословенског као богослужбеног језика, односно језика молитава, симбола вере, Светог писма, црквеног појања итд., и руског језика као језика богате теолошке литературе, превода богословских дела попут житија, имао је за последицу стварање хибридних творевина заснованих на мешавини српског народног језика са другим језицима које су Срби користили – српскословенски, рускословенски, руски књижевни језик, славеносрпски (Јовановић 2022: 152).

Без обзира што је текст Поменика писан онда када је већ постојала кодификована норма, тежња писаца и учених људи онога времена да одговарајућу рускословенску, одн. руску реч учине разумљивом српском читаоцу, доводила је до лутања код појединаца (као што је случај са писаром овог Поменика) од којих су неки били за већу србизацију, за писање народним језиком, неки су били за језичку диференцираност у зависности од жанра дела које пишу, док су неки били за ненапуштање рускословенског језика (Младеновић 2008: 207–208). Одбацивање предвуковског језика, односно славеносрпског започето је и пре но што је Вуков језик званично одобрен 1868. године, због проблема у савладавању језика који је народу био тежак и неразумљив, са превише славенизама и позајмљеница, али и због потребе да се пише језиком којим се говори, а славеносрпски свакако није био разговорни језик Срба. О повлачењу славеносрпског језика, према речима А. Милановића, „данас се најчешће наводи да се са књижевнојезичке сцене повукао током друге и треће деценије 19. века, али се са славеносрпским текстовима можемо сустрести све до саме половине 19. века, па чак и касније” (Милановић 2018: 131). Овај Поменик је један од примера да се славеносрпски са фреквентним руским и рускословенским цртама употребљавао до почетка XX века.

Извели бисмо две хипотезе ослањајући се на податке Милосава Вукићевића о писаном језику на Косову и Метохији: прва да је писар овог другог,

млађег дечанског Поменика поштовао правила писања тамо где су та правила постојала, и за која Вукићевић (1978: 16) сумња да је на терену Косова и Метохије тада и званично скренута пажња на то да се у ослобођеној Србији у школама, администрацији и сл. већ употребљава нови, Вуков језик и писмо, па у административним актима (*Протокол*) Лазар Николић настоји да поштује принципе новог Вуковог језика⁵, како се чини по налогу власти, а у писању Поменика као црквеног документа држи се, иако са колебањима, црквенословенског језика, уз примесе дијалекатских црта; друга хипотеза, узевши у обзир да се у језику овог писара у Протоколу (али и у другим проучаваним административним документима) провлаче рускословенске црте⁶, јесте да се заправо црквенословенски језик са доста архаизама најдуже задржао на тлу Косова и Метохије, чак и у нецрквеним документима, односно да је имао велики утицај на писани језик Срба на Косову и Метохији и да се тим језиком на овим просторима писало и онда када је увелико био у употреби Вуков језик.

Извор

Дечански Поменик живих и умрлих, 1883. година

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић и др. 2017:** И. Бјелаковић, И. Цветковић Теофиловић, А. Милановић, *Речник славеносрпског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Вукићевић 1978:** М. Вукићевић, *Писани језик на Косову и у Метохији седамдесетих година XIX века*, Приштина: Јединство.
- Грковић Мејџор 2007:** Ј. Грковић-Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2001:** П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовановић 2022:** В. Јовановић, *Језик и речник Светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

⁵ Вук је у својој реформи имао у виду правила о правописању, почевши од онога да сваки писац пише својим дијалектом, при чему сваки писац мора имати у виду постојања правила којих се држи, чистота и правилност су у народном говору, али дошавши при крају реформе до наддијалекатског и општеприхватљивог (Стојановић 2016: 56).

⁶ Наводећи примере рускословенских и руских црта из докумената насталих у Призрену и Ђаковици, Вукићевић претпоставља да су састављачи тих текстова била лица чија је писменост заснована на рускословенском језику, а за рускословенски, односно црквени језик каже да је утицао на писани језик и језик школе на Косову и Метохији (Вукићевић 1978: 29, 32).

- Милановић 2010:** А. Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Милановић 2018:** А. Милановић, Српскословенски текст. *Предавања / Семинар српског језика, књижевности и културе*, Vol. 7 (2018), 131–139. http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_ser/msc_pred/2018-7/msc_pred-2018-7-ch11.pdf, преузето 12. 08. 2024.
- Милановић/Мацановић 2021:** А. Милановић, А. Мацановић, Прва проучавања славеносрпске лексике, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 69/2, 371–388.
- Младеновић 2008:** А. Младеновић, Улога рускословенског језика у у формирању српског књижевног језика новијег времена, у: *Историја српског језика: одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.
- Николић 2008:** С. Николић *Старословенски језик: правопис, гласови, облици, примери са речником*, Београд: Бард-Фин; Бања Лука: Романов.
- Петковић 1935:** С. Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима.
- Скерлић 1967:** Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Стојановић 2016:** Ј. Стојановић, *Пут српског језика и писма*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Стојановић 2018:** Ј. Стојановић, Морфолошке карактеристике именица у Паштровским исправама (16. вијек), у: *Милорад Ћорац – педагог и научни радник*, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 287–296.

Jugoslava G. Rakić Mladenović

EXAMINING NOUN, VERB AND ADJECTIVE FORMS AS A RESULT OF MIXING REDACTIONS IN THE DEČAN MONUMENT OF THE LIVING AND THE DEAD FROM 1883

Summary

The paper examines the noun, verb and adjective forms as a result of the mixing of redactions in the Dečan Monument of the Living and the Dead from 1883, in order to show whether and to what extent there was a mixing of redactions, then what the process of rejection looked like the older, pre-Vukovian language, and receiving the new Vukovian language. Therefore, a greater mixing of language features is expected in the test result.

Key words: Monument of the Living and the Dead (1883), nouns, verbs and adjectives, editorial features, dialectal features.